

Лікунова С. А.,

викладач кафедри англійської мови

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ВІДНОСИНИ «МАТИ – ДОЧКА» В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню відносин «мати – дочка» в художній літературі. З середини ХХ ст. у соціології глибоко досліджували проблему соціальних конфліктів між матір'ю та дочкою Р. Дарендорф, А. Козер, К. Боулдінг. Вони наголошували на можливості та необхідності врегулювання соціального конфлікту між матір'ю та дочкою. У світлі психології до теми відносин між матір'ю та дочкою звертаються психологи Д.Б. Міллер та Дж. Каган. Вони доводять, що конфлікти і сварки між мамою і дорослою донькою нині вже нікого не дивують, хоча назвати їх нормальними в жодному разі не можна. Ці відносини залишають глибокий слід у душі кожної зі сторін. Також теплі і довірчі відносини супроводжують далеко не кожену сім'ю. На думку В.О. Сухомлинського, слово у матері має бути ніжним, добрим, уважним, розумним, відчувати сердечком, а не дратівливим, сварливим, злим – саме від нього і залежить виховання в дітей почуття «потрібності» та відповідальності. На жаль, майже в кожній сім'ї діти не чують тих лагідних, турботливих слів. Було окреслено, що не менш яскраво від діячів у галузях психології, педагогіки та соціології письменники розглядають відносини матері і дочки у своїх творах. Стосунки матері і дочки часто бувають заплутаними і непростими: любов, ненависть, ніжність, заздрість, образа, бажання піклуватися і обопільне прагнення звільнитися. І є автори, які у своїй творчості приділяють особливу увагу цій вибухонебезпечної суміші протилежних почуттів. На сторінках своїх творів письменники зображують різні типи відносин між матерями та дочками: добрі, люблячі стосунки та погані, сварливі ситуації між членами родини. Серед них виділяють Ліну Костенко, Олександра Довженка, Френсіса Скотта Фіцджеральда, Марію Семпл, Роальда Даля, Джанет Фітч, Агату Крісті, Кетрін Мадженді, Тоні Моррісон.

Ключові слова: стосунки «мати – дочка», художня література, психологічні засади відносин.

Постановка проблеми. Стаття присвячена висвітленню стосунків «мати – дочка» в художній літературі. Вітчизняні літературознавці Г. Клочек, Н. Бернадська, В. Шевчук, В. Неділько, Р. Мовчан, П. Свідер, Г. Грабович досліджували різні аспекти сімейного життя літературних героїв [1].

Мета статті – дослідити стосунки «мати – дочка» на прикладах художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі, особливо в дитячих книжках, ми звикли бачити абсолютно позитивний образ матері, яка завжди і приголубить, і нагодую, і казку розкаже. Приклади добрих, люблячих магусь ми зустрічаємо на сторінках української літератури.

Ганна Чураїха – героїня роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко народила доньку з великої любові (автор захоплено розповідає про піднесене почуття Ганни і Гордія Чураїв). Мати вчила доньку жити за законами честі та справедливості,

зокрема не спокушатися багатством. Ганні Чураїсі протистоїть Орихна Бобренчиха. Ця жінка, жадібна, ненаситна, сварлива, бездуховна, брехлива, перетворила життя чоловіка-козака на пекло – він став «домашніх коругов хорунжим», приниженим і безвольним, і помер випадково і безглуздо. Бобренчиха також скалічила життя і своєму одинаку Грицеві, коли примусила зрадити кохану Марусю і святати нелюбу хлопцеві багачку Галю Вишняківну. Це злочинна мати. Сама, як бачимо, не спізнала в житті любові і в сина ту любов розтоптала [2].

Особлива роль матері у сім'ї. Мати не тільки народжує дитину, виховує її, а й навчає – праці, поезії, любові, честі, вдячності, патріотизму. У вірші «Пісня про рушник» Андрія Малишка мати відкриває синові сповнений краси світ – «росянисту доріжку, зелені дуги, солов'їні гаї», шелест трав, щебетання дїбров. Мати – берегиня сина і доньки: вона на щастя, на долю дає власноруч вишитий рушник, щоб вберегти дитину свою від лихого, щоб захистити від невдач, щоб помножити сили у випробуваннях [3].

З великим пафосом розповідає малий Сашко про свого батька в кіноповісті «Зачарована Десна» Олександра Довженка: «З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіячів – він годивсь на все». Батько вмів все робити; він дужий, тому так затишно хлопчиків з ним, тому ховається за надійну батькову спину, коли злякався сердитого вчителя. З великою любов'ю розповідає Сашко і про матір, яка найбільше любить саджати що-небудь у землю, щоб «проізо-стало», і радіє, «коли вилізає з землі всяка рослиночка» [4].

Яскравим прикладом стосунків між матір'ю та дочкою є Олена Пчілка та Леся Українка. У газеті «Голос з-над Бугу» від 31 липня 2014 року опублікована стаття Ганни Росолук «Славетна мати» [5]. Це розповідь про українську письменницю, громадського діяча, Олену Пчілку, яка є матір'ю славетної Лесі Українки. Авторка статті подає деякі риси характеру Лесині матері і майже нічого про родинні стосунки між цими знаменитими особистостями. Після народження Лесі Олена Пчілка не могла годувати новонароджену дочку грудьми. Кажуть, через хворобу. Олена Пчілка могла полікуватися і в медичних світиль, не виїжджаючи за кордон, і бути разом із сім'єю. Тоді б могла проявити материнську опіку новонародженій доні. І, може б, згодом, через роки, не прозвучало з уст матері зловісне каєття, що врятувала від смерті свою доньку: «Невелику прислугу роблять недолугим дітям, коли силою затримують їх при житті, принаймні, я, дивлячись на Лесю, не раз і не два винуватила себе, що вирятувала її, коли вона дуже слабувала на першому році життя» [5]. Також у статті Ганни Росолук сказано, що «сильних героїв у своїх творах Леся списувала саме з матері». Можливо, саме цей факт став поштовхом до роздумів Лесі стосовно її ставлення до матері, її поваги до неї та вдячності за подароване життя. Можна зазначити, що стосунки між матір'ю

та дочкою в цій родині не були сповнені протиріч, а знайшли мирне співіснування [5].

Окрім люблячих стосунків між матір'ю та дочкою, існують і загострені відносини, де мати приділяє мало уваги вихованню дочки або вслякко намагається звинуватити дочку в помилках. Приклади таких стосунків ми бачимо на сторінках зарубіжних авторів.

Дейзі Б'юкенен – героїня книги Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі». У творі Дейзі має дітей, але надто зайнята іншими справами, щоб приділяти увагу їх вихованню. Зрештою, коли Дейзі народила дівчинку, вона сказала: «Сподіваюсь, що вона буде дурненькою. Дурненька – це найкраще, що може статися з дівчинкою. Красива і дурненька» [6].

Бернадетт – персонаж книги Марії Семпл «Куди ти зникла, Бернадетт?». Бернадетт – дружина комп'ютерного генія, яка виховує доньку. Усі її знайомі давно звикли до чудернацької поведінки жінки. Але якось за два дні до Різдва Бернадетт безслідно зникла. Усі переконані, що жінка померла. Але її донька Бі готова в пошуках матері об'їхати увесь світ, не підозрюючи, що мама могла втекти саме від неї [7].

Леді Макбет – «Макбет» Вільяма Шекспіра – бездушний образ матері, створений великим поетом. Ось рядки, які підтверджують це ствердження:

«Груддю годувала
Я немовля і знаю, як це люблю,
Коли воно всміхнеться, але з ясен
Беззубих вирвала б я свій сосок
І голову дитяті розтросила б,
Коли б клялась, як ти» [8].

Мати Гренделя – «Беовульф». Спершу читач бачить у творі добру та турботливу матір. Але після того, як її син Грендель гине від рук Беовульфа, світ змушений із нею рахуватися, адже вона помститься за свою дитину навіть ціною власної смерті [9].

Пані Бенкс із серії книг Памели Треверс «Мері Поппінс». І у книзі, і в екранізаціях пан та пані Бенкси – байдужі батьки, для яких робота та власні справи важливіші, ніж діти. На противагу бездушній матусі Бенкс і з'являється няня Мері Поппінс, яка навчить дітей, що існує справжня любов [10].

Пані Вормвуд – мати Матильди, головної героїні однойменної книги Роальда Дала. Чи знаєте ви таких матерів, які люблять своїх дітей понад усе? Пані Вормвуд – абсолютна протилежність. Вона абсолютно не цікавиться життям власної доньки і справді щаслива, коли Матильда заявляє, що хоче жити зі своєю вчителькою [11].

Медея – героїня однойменної п'єси Еврипіда. За сюжетом, Медея виходить заміж за Ясона. У них народжується двоє прекрасних синів. І усе наче добре, якби Ясон не вирішив кинути її та одружитися з донькою місцевого царя Креонта. Медея не витримує цього і на знак помсти вбиває хлопчиків [12].

У прозі жанру психологічного реалізму докладно розглядаються складні і непомітні аспекти взаємин між матір'ю та дочкою.

Наприклад, роман американської письменниці Джанет Фітч «Білий Олеандр». Перед нами життя 12-річної дівчинки, мати якої потрапляє до в'язниці. Вона побуває в п'яти прийомних сім'ях, і в кожній її буде підстерігати небезпека. На думку Джанет Фітч, прийомних дітей у сім'ї беруть або зовсім неадекватні люди, або жадібні покидьки. Дві головні героїні книги – це мати і дочка, обидві – сильні і складні особистості, стосунки яких коливаються від ненависті до любові [13].

Наступним прикладом є роман Агати Крісті «Дочка є дочка». Мати і дочка – кращі друзі або найлютіші вороги? А може, і те, і те одночасно? Енн Прентіс готується до весілля: після довгих років самотності вона зустріла чоловіка, якого змогла полюбити. Але її доросла дочка Сара налаштована проти: вірячи, що мати заслуговує більшого, вона робить все, щоб зірвати весілля. Поступово образа і ревності руйнують їхні стосунки: чи зможуть мати і дочка знову досягти взаєморозуміння і взаємоповаги [14]?

«Над горою грає світло» – роман Кетрін Мадженді, який відносить нас до подій у Західній Вірджинії і Луїзіані, де 50-ті переходять у 60-ті. Це прекрасна і сумна історія про дитинство, практично зруйноване безвідповідальними і слабкими дорослими. Оповідання ведеться від імені героїні, яка згадує свою бабусю, матір, мачуху і драматичні події свого дитинства. Що може змусити матір покинути трьох своїх дітей? Лише жага красивого і легкого життя, тяга до алкоголю і небажання працювати. Але не все так просто, в книзі безліч напівтонів і відтінків, прекрасно виписаних характерів, стриманого гумору і чарівної ностальгії [15].

Сімейні стосунки та зв'язки теж описуються в романах Тоні Моррісон. Згідно з С. Деметракопулос, сім'я в її творах є комплексом цінностей та міфів. Присутність предків є критичним щодо їхньої спадщини і обіцянки, а отже, сполучає традиції Африки із сучасними реаліями Америки. Завдяки такому прийому письменниці зображає відмінності між цими двома культурами. Одна з найпомітніших різниць полягає в тому, що афро-американський фемінізм не має на меті боротися проти обмовлення старих жінок у межах африканської культури, як це робить англо-американський фемінізм, хоча в більшому американському суспільстві «старі жінки будь-якого етнічного походження є негативними категоріями» [16, с. 9].

Усвідомлення образу жінки як образу жінки-матері становить основу побудови головних жіночих персонажів у романах Тоні Моррісон. Майже всі героїні її романів – жінки, які часто віддають пріоритет сім'ї, а не власній кар'єрі, легко розлучаються із зовнішніми атрибутами матеріального світу. Для її героїнь головними цінностями є затишне сімейне коло, власний будинок, діти, це жінки-матері, які понад усе цінують любов і гармонію в родині [17]. У своїх романах письменниці також звертається до теми стосунків матері та дочки. Прикладом виступає роман письменниці під назвою «Beloved». Материнські зобов'язання Сеті (однієї з головних героїнь) перед її дітьми пригнічують її власну індивідуальність і перешкоджають її власному розвитку. У Сеті розвивається небезпечна материнська пристрасть, яка призводить до вбивства однієї дочки, її «плоті і крові», відчуження доньки, що вижила, від чорношкірого населення, що відбувається в спробі врятувати її «думки про майбутнє», її дітей від життя в рабстві. Однак Сеті не вдається визнати потребу її дочки Денвер у взаємодії зі спільнотою, щоб придбати жіночі якості. Сеті відчуває потребу у своїй мертвій дочці, і її досить легко переконати, що Кохана і є втрачена нею дитина. Така інтерпретація прояснює багато моментів роману, що бентежить і підкреслює стурбованість Моррісон темою сімейних уз [18].

Зокрема, в романі «Джаз» авторка акцентує на ідеальному образі матері й дружини, а не на образі агресивної феміністки, яка відстоює власні права. У романі «Джаз» Т. Моррісон зображує психологічний конфлікт головних героїв і відтворює складний процес входження людини в міський простір [19].

Висновки. Основними теоретичними засадами стосунків між батьками та дітьми слугують дослідження в галузях психології, соціології, педагогіки та теорії літератури. Стосунки між матір'ю та дочкою бувають теплими та взаємними, а бувають гострими і ворожими. Як зазначають науковці, це залежить від психологічних відносин батьків та дітей, їх соціальним розвитком та рівнем виховання. Вітчизняні та зарубіжні письменники у своїх творах порушують тему стосунків між батьками та дітьми. Деякі з них чітко змальовують стосунки «мати – дочка» на сторінках своїх творів. Ці стосунки мають різний характер і дають змогу читачеві самотужки сприйняти їх. Складні за написанням романи про відносини «мати – дочка» відкривають перед нами завісу можливого їх розвитку. За допомогою літературної мови письменники зображують такий складний тип стосунків.

Література:

- Лікучова С.А. Стилiстичний аспект відносин мати-дочка у романі Тоні Моррісон «God help the child». *Наукові праці. Педагогіка*. 2019. Том № 323. С. 107–110.
- Костенко Л.В. Маруся Чурай. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1042>. (дата звернення 11.05.2021).
- Малишко А.С. Пісня про рушник. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=961>. (дата звернення 11.05.2021).
- Довженко О.П. Зачарована Десна. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=866>. (дата звернення 11.05.2021).
- Росолук Г.В. Славетна мати. *Голос з-над Бугу*. 2014. № 8. URL: <http://golossokal.com.ua/2014/page/39>. (дата звернення 13.05.2021).
- Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі. URL: <http://loveread.me/read-book.php?id=11630&r=1>. (дата звернення 24.05.2021).
- Семпл М. Куди ти зникла, Бернадет? URL: <http://www.rulit.me/books/kuda-ty-propala-bernadett-read-382011-1.html>. (дата звернення 25.05.2021).
- Шекспір У. Макбет. URL: <http://www.1-ukrainka.name/uk/Transl/Shakespeare.html>. (дата звернення 25.05.2021).
- Беовульф / перекл. з англосаксонської Олена о'Лір. Львів : Астролібія, 2012. 208 с.
- Треверс П. Мері Поппінс. URL: <http://lib.org.ua/book/63/2210.html>. (дата звернення 27.05.2021).
- Даль Р. Пані Вормвуд. URL: <https://unotices.com/book.php?id=169674&page=10>. (дата звернення 27.05.2021).
- Евріпід. Медея. URL: http://ae-lib.org.ua/texts/euripides_medeia_ua.htm. (дата звернення 28.05.2021).
- Фітч Дж. Білий Олеандр. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=39141. (дата звернення 28.05.2021).
- Крісті А. Дочка є дочка. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=30572>. (дата звернення 29.05.2021).
- Мадженді К. Над горою грає світло. URL: http://royallib.com/book/madgendi_ketrin/nad_goroy_igraet_svet.html (дата звернення 29.05.2021).
- Holloway K.A. *New Dimensions of Spirituality: a Biracial and Bicultural Reading of the Novels of Toni Morrison* / Holloway Katherine, Demetrapoulos Stephanie. Westport : Greenwood Press, 1987. 173 p.
- Нартов В.А. Видатні особистості України. Харків, 2007. URL: http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F?func=find-b&request=000084&find_code=SYS. (дата звернення 23.05.2021).
- Morrison T. *Beloved*. New York : Penguin, 1987. 324 p.
- Toni Morrison's «Beloved» (Bloom's Modern Critical Interpretations) / [edited and with an introduction by Harold Bloom]. N.Y. : Chelsea House Publishers, 1990. 240 p.

Likuchova S. Mother – daughter relationship in fiction

Summary. The article is devoted to the coverage of the mother – daughter relationship in fiction. From the middle of the XX century in sociology deeply studied the problem of social conflicts between mother and daughter R. Darendorf, A. Kozler, K. Boulding. They stressed the possibility and necessity of resolving the social conflict between mother and daughter. In the light of psychology, psychologists Gene Baker Miller and Jerome Kagan address the topic of the mother-daughter relationship. They argue that conflicts and quarrels between mother and adult daughter do not surprise anyone today, although they cannot be called normal in any case. This relationship leaves a deep mark in the soul of each party. And also the fact that warm and trusting relations accompany not every family. According to V.O. Sukhomlinsky's word in the mother should be – gentle, kind, attentive, intelligent, feel the heart, not irritating, quarrelsome, evil – it is from him and depends on the education of children's sense of "need" and responsibility. But it is a pity that in almost every family, children do not hear those gentle, caring words. It was outlined that no less vividly than figures in the fields of psychology, pedagogy and sociology, writers consider the mother-daughter relationship in their works. The mother-daughter relationship is often confusing and difficult: love, hate, tenderness, envy, resentment, a desire to care, and a mutual desire to be free. And there are authors that pay special attention to this explosive mixture of opposite feelings. In the pages of their works, writers depict different types of relationships between mothers and daughters: good, loving relationships and bad, quarrelsome situations between family members. Among them are Lina Kostenko, Alexander Dovzhenko, Francis Scott Fitzgerald, Maria Sample, Roald Dahl, Janet Fitch, Agatha Christie, Catherine Majendi, Tony Morrison.

Key words: mother – daughter relations, fiction, psychological principles of relations.